National Library of Israel

Davar - דבר, 27.09.1935, page 20

1919" לא. פריימן

מ. אבישאול

זהו רומן של העיירה היהודית באוקראינה, כימי היותה תחת השלטון האוסטרי־הגרמני שלאחרי המלחמה ותחת שלטון חבורות הפורעים ולהקות חשודים של שנת פסליורה. עם כל חליפות תיה ותמורותיה של עיירה זו, המסתמלת בשם פרגונובקא, שהוא מקום העלילות שברומן — עם כל מצוקותיה ופרפוריה תחת מגלב הקוזקים ומגפיהם הדורסניים, במחשכי־האימים של היערות ולאורם המתנוצץ של רובי המלסטמים

את הבריות, תמיד־תמיד יתרכז בה כל רצון וכל חשבון וכל רעיון וכל נדנוד עפעף מסביב לנקודה אחה, אלמנטרית בשרשה ועלובה בכוח פעולתה, והיא: חפץ הקיום. למלחמה נואשה ונועל קיום העיירה, על נכבדיה וסרסוריה, על אומניה וקבצניה ובטלניה, על פועליה וסמרטוטריה, בקרב סכנות אילמות האורבות לה בה גופה ומחוצה לה. מוקדש רומן זה של א. פריימן.*)

לעתים ישמע הקורא הד עולם רחוק, הד עולם עתיק, שעקב לבלי לעזות עוד; לעתים יחוש הקורא משברות של להט בני־דפאים, שיגרושית של אבות וקדושים, ועזועים מיסודה של יראת־כבוד, לאומית יותר מדיליגיוזית, מהכהבים בנשמתה, מהבהבים ודועכים במין עצבות מוזרה: היש צאצאים ואיה הם? ביחוד ידבר הספר הזה בלשון העבר, שחרדה ממין ההתיחסות המסתורית מעורבה בה, אל הדור העברי החדש, אשר לא ידע את החיים הללו, אשר לא ספג את ריח הסמטאות הללו, אשר לא זכה לראות את הכפרים הנרחבים על גדות הבוג עם היהודים הפשוטים המהלכים בהם ויונקים משדמותם ומהרפקים עליהם כבנים על חיק אמיולדתם.

משהו מופלא ומשהו מרומם ואף מדכא ומלא־אבוזבה יש בפרקי הרומן הזה, הזן עולם רב־אפקים וצר־מבטים, שנחרב ונמחק ועקבותיו הולכים ונעלמים. והרי רק שנים מועטות עברו מאז היה העולם הזה חי וקיים וחפץ קיומו נראה כה ממשי וכה כיבן לכל יושביו.

אתה קורא, משוחח לנגד עיניך את הגבורים הללו, שכמה מהם נוגעים בני־מים המוצנעות ביותר בנשמתך, קורא וסוגר את הספר מזמן לזמן, כדי לשים עין אל השער שוב ושוב: האומנם בשנת 1919 ידובר כאן? כן אפילו דור אחד לא חלף מאז — ועולמות נחריבו ונבנו, גבולות בעתקו ועמים שינו נתיבותם, ארחות חיים נעשו לנחלת ההיסטוריה, פרצופי ישובים שלמים נמחו כליל.

שפע של גבורים עולים: מבין הדפים הללו, ריאליים ומובנים בהליכותם, בעלילתם, באפיזודות המקיפות אותם — **זוהי הצד האחד של מטבע זה. סלוזמון**, הגיבור העיקרי, שמסביבו מתרקמת מלחמת הקיום, חייל שחזר מן השביה האוסטרית־ההונגרית, איש בורית וז ואחיז לחיים ולמות של הגוי האוקראיני, נלחם — באילו בלא יודעים — על מהותו השטוחה. הוא שר בהתלהבות ובדבקות בין ידידיו הגויים: „אחרי מותי / הביאוני לקבורות / בין אפסי ערבות / באוקראינה האהובה".

„סלומון", התרפק עליו ארטיום וגשקי בשפתי הלחות, „אתא סלומון..."

*) 1919, רומן מאת א. פריימן, הוצאת א. י. שטיבל, שני חלקים: החלק הראשון (191 עמודים) ברלין־תל־אביב תר"ץ, החלק השני (260 עמודים) תל־אביב הת"ץ.

היא כולו בן־הארץ, שותף לשמחתו ולסבלו של האכר האוקראיני, לא את אחיו היהודים הוא רואה, אלמנטרית בשרשה ועלובה בכוח פעולתה, והיא: במסחר ועושים עסקים עם אנשי השלטון האשכנזי, אלא קול עם־הארץ נוגע בו, זה הקול המתרפק עליו:

„צא וראה, סלומון, איבים משלו בנו.. האדמה מוצצה את לשד עצמותינו.... בחפרפרות אנו חופרים כל הקיץ את האדמה... ובאים הללו... התרנגולת האחרונה... ולא די להם — והם תולים... מוקי־ניים... סלומון, מוקי־ניים..."

יאולם, איתו סלומון מהיצב בראש ההגנה, הוא יצא כנגד אויבי העיירה ביד רמה, היא מלבד את צעידי בני ישראל לשלוח בכלי־הזין את ידיהם. הוא אינו יכול להרבין ראש לפני מנהיג של להקת שודדים, ארבי דרכים. אין בלבו מאומת־כלי־המשחית, אשר הוא גיפו יכול לאהוז בו ולהפגותו כנגד האויב.

יאולם, מלאכתו לא תוכל להעשות בשלמות, כי סוף־סוף זר הוא בשגיר תיזו בקרב אחיו היהודים. רק מתי מספר הולכים אחריו, ביניהם שמואל, הנער שא עיניו לציון, זולקה, המצפה ל„אדוניים", תיאיל ואינו רואה הבדל בין פועל ופועל יכו', — ורוב הבחורים, שכבר הצליח לרכז מסביבו, מחפזרים ומתחמקים ברגע המכריע.

שמואל, טיפוס של הצייר הציוני התמים בעיירה, בנו של רפאל השוחט, שאפילו הסבתא מדברת בו במין ביטול של תמיהה: „קליפה" נבנסה בו — — „רוצה הוא להביא את היהודים לציון"— רואה את הבשלון לא בחולשת של קיבוץ־אימה זעיר, שאנשיו מתי מספר, אלא בשפלות־הרוח, ובנמיכות־הקומה המבישה, ואפילו לא במורך־לב, שהוא, סוף־סוף, מיוסד על יחסי הכוחות הריאליים, אלא בקלקול האופי המתבטא בתא בהתרפסות לפני תגרי:

„צוחקים... — — — נדחק שמואל לצאת מן הבית כשלבו שותת דם — לו היה אומר את ההפך ממה שאמר, גם אז היו צוחקים... ולו היה אומר „ז'ידים ארורים, אתם פחדנים בזויים" גם אז היו צוחקים — — —"

מין שנאה כלפי עצמם מפעפעת באנשים הללו, שזפעת מקרבם כארס, ביחוד בשעת הסכנה. איש־איש דואג בעצם לשלום עצמו. הואיל וזולתו אינו ראוי לגורל טוב מזה שנפל בחלקו: היש סימן מובהק יותר למחלה ממאדת האר כלת גופה של אומתו?

פיצי, היהודי הכפרי בכל רמ"ח אבריו, „פיצי גוי", שהיה מלובש כדרך הגויים „ושמר איבה לכל שוכני פרגונבקא", הבין יפה, כי בדין סוחטים בני הלהקה את ממון היהודים:

„מה הרעש? — — — כלום משלהם הם נותנים, בעלי הבתים מפרגונובקא? מבית־אבא הביאו... נמנו וגמרו: אין ברכה בגניבתו... ועוד רע מזה יעשה להם..."

ובכך — כמעט שדעתו עולה בד בבד עם דעת זולקה, המצפה לבולשביקים.

„— — — למי החרדה הזאת... אם לה„בזרשאקים" היהודים — הללו אסור קרובנצים וקרנסקאות למדי יש להם במה לפייס את דעתם של ה„סוטניקים" ממחנה פסליורה... הרוח איפוא לא יקחם — ואם יקחם — מה טובו" ומאידך גיסא — זיי־ס־כ־ר שביתו נעשה ל„תל הסרסורים" והוא חופר לו מסמונה תחת רצפת ביתו, אוגר שם אוצרות — והם כל דאגתו. הוא לובש בגדים בלים, מסלק כל תכשיט, מתידד עם עניי האכרים, ומדמה בנפשו, כי הוא יגצל, באשר הונו יגצל.

ובקרב האנדרלמוסיה מתנצחים „ראשי" הקהל, על נתח כבוד, על משרה, על שלטון, על קיפת הציבור — והאויב עומד מאחורי חומותיה המשות של העיירה. היש תקוה, היעמוד ריוח והצלה? הכליון פוסע בקרבם והם מהלכים כעיוורים על פי הפחת, מלאי פחד מקול עלה נידף, משמץ של שמועה, וחדלי ישע, עלובים, נשמות אובדות.

הנה, הצד האחד של המטבע: דמויות פלסטיות, טיפוסים כאנדרטאות לפעמים, אפיזודות ליהטות, קריאת יאוש המפלחות את הלילות העגומים.

אפס, הצד האחר של המטבע, הסך־הכל, צירוף התופעות — אינם הולמים את הפרטים החטובים באמנות. אתה מבקש את המסקנה הבהירה, את שלימות הקונסטרוקציה, והנה, היא מטושטשת, היא אובדת בשפע הפרטים; אתה מבקש את הקונטורים החריפים, המעמידים לפניך ציור גרנדיוזי של אבדן קיבוץ עצום, בן הרבה רבבות נפש, בן אורחיים משלו, בן פרצוף מסויים — והנך רואה את שייבקה, נערה רעננה ולוהטת, את מנדיל, שגרצח ביער, את ארטיום הגוי הנאמן בהצילו נערה יהודיה קטנה, את ר' ניסן דיין, את הקומיסר־הבנדיט רוזניטשנקו ועוד גיבורים וגיבורים־למחצה, כל אחד ואחד שלם לעצמו, כל אחד ואחר למעשיו, הגיוני בהליכותיו, אולם, 1919, וכל המתבטא במסר־שנה זה, מוצנע אי־שם בין הסמטאות הפתלתלים ההמסואבים או צולל בגלי הבוג.

רק פעם אחת שם המחבר דיבורים רמזים בפי זולקה, המנסים להרים את הלוט מעל הכוחות המסתתרים מאחורי המאורעות המניעים את מעשי הרצח והאכזריות, את רוח השרב המחניק, המפזר את ארס הפוגרומים על־פני אדמת אוקראינה.

והנה, כה יאמר:

„כל אותם האצילים, המנצלים, המרודים, הכומרים והספסרים מסכסכים את ההמונים זה בזה על מנת להטביע את ההפכה בדם... מפנים הם את זעם העם, שהתלקח לאחר כאות שנים של סבלות ועבדות, של התדפקות על בתי המשפט ללא משפט, של קידות והשתחויות, לצד אחד... את זעם העם, שהתלקח אחרי המלחמה הארורה, שהם חולל לזה ושממנה השמינו..."

זוהי דיאגנוזה, אולם, ברומן, הבונה ומבטא תקיפה רבת עלילות וזעזועים, אין להסתפק בדיאגנוזה כלבד. על הקורא היה לחוש, לראות ולשמוע, את פעולותיהם של הכוחות הללו, על־ידי הצנעתם של המניעים, ניטלה, ממילא, הדינמיקה של רומן גדול זה.

בעצם לא ראינו ברומן את בעלי חרושת הסוכר, כמעט שהופיעו וחלפו מהר, הם פעלו רק בדיבוריהם ובאמצעותם של זולתם. לא ראינו את בעלי האחוזה, היושבים על כלי־נשימתו של האכר, שאין לו בעולמו מאומה מלבד גויתו הרצוצה, לא ראינו את הסערת המוליכה את זרמי המרירות והרעב. כל אלה בצבצו בין השיטין ועל הקורא היה להרגיש אותם מבלי שזכה להציץ אל מעבר לפרגוד. ראינו את העיירה בגוולותה, לבנו מתמלא רחמים על האומללים, אבל למקרא ספר על שנת 1919 היה על הקורא להתקומם, להתרעש, לחוש, כי הנהו עומד פנים אל פנים מול האויב האמתי, הוא, הקורא, בגופו, בעינים פקוחות ובלב מורתח.

המספר הטוב, חכוח האמנותי אשר בא. פריימן מתגלה רק בספר השני, בעוד אשר חברך הראשון מלא גישושים, קוים וגקודות, הולכת העיירה ומתרקמת לעינגו בספר השני ביתר בטחה, בשיטוש בהיר של היסודות האפיים. בחומר זה, במסגרת שקבע לו הסופר, הנהו שליט כהלכה. הוא מכיר את גבורין על מגרעותיהם ועל מעלותיהם ואינו סר כמעט מתאורם; כל עלילותם נובעות מאופים, מן הכוחות הפסיכיים ההכרחיים. זוהי מידה אמנותית גבוהה במספר, אשר יש לציינה בלי פקפוק.

מתוך חשבון החיוב והשלילה שברומן זה מתעוררת השאלה: משום מה היה על המו"ל „לעשות זפסקה" של חמש שנים בין החלק הראשון והשני. כלום אין במעשה זה משום זלזול ביצירה, ויתר מזה — משום הנמכת רשמו ופעלתו הלא־אמצעית של כל הרומן? הרי ברור, כי חלק הראשון היה מתעלה ומצא תיקונו, אילו הופיע מיד אחריו החלק השני. אולי הגיעה השעה להזכיר למו"ל, כי יותר משהוא רשאי לראות את עצמו כעושה ברשות היחיד שלו, הריהו חייב לראות את עצמו כשליח לדבר מצוה, יחס מעין זה הוא התנקשות ביצירה.